

KATECHEZA MARYJNA W NAUCZANIU RELIGII W SZKOLE

Marian Zając*

Wydział Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

Wprowadzenie

Wspólnota eklezjalna znajduje się nieustannie w pielgrzymce wiary. Począwszy od nowonarodzonego dziecka, które poprzez sakrament chrztu rozpoczyna swoją zbawczą wędrówkę, poprzez uczniów spieszących do szkoły, a w niej na lekcje religii, i młodzież z marzeniami o dobrej przyszłości, małżonków, którzy ciężko pracują, aby mieć za co zagospodarować domowe przestrzenie rodzinne, skończywszy na ludziach w wieku emerytalnym, którzy zwalniają tempo swojej życiowej wędrówki i próbują odnaleźć się w świecie ogromnych przemian i niepewności – wszyscy pielgrzymują ku zbawieniu.

Papież Franciszek przekonuje, że w trakcie tej wędrówki współczesny człowiek stając wobec dominacji silniejszych od siebie, często sam siebie paraliżuje, porzuca Boże prawo oraz broni się przed tym, aby „uwierzyć, że wszechmoc Boga nie jest wszechmocą potęgi i władzy, ale tylko wszechmocą miłości, przebaczenia, życia”¹. Współczesny chrześcijanin musi skonfrontować się z refleksją zaproponowaną przez papieża Franciszka: „Na nic się nie zda zapełnianie miejsc kultu, jeśli nasze serca są pozbawione bojaźni Bożej i obecności Boga; na nic

---

* Ks. prof. dr hab. Marian Zając – Katedra Katechetyki Integralnej Wydziału Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, prodziekan ds. studiów doktoranckich i podyplomowych. E-mail: mzajac@kul.lublin.pl.

1 Franciszek, *Jedyną skrajnością dozwoloną wierzącym jest ekstremalna miłość. Homilia podczas Mszy św. Odprawionej na stadionie egipskich Wojsk Ochrony Powietrznej 29.04.2017*, „L’Osservatore Romano” 5 (2017), s. 12.

się nie zda modlenie się, jeśli nasza modlitwa skierowana do Boga nie przemienia się w miłość skierowaną do brata; na nic się nie zda wielka religijność, jeśli jej nie ożywia wielka wiara i wielka miłość; na nic się nie zda dbanie o pozory, ponieważ Bóg patrzy na serca i duszę (por. 1 Sam 16, 7) i nie znosi obłudy (por. Łk 11, 37–54)².

Aby pokonać trudności warto zanurzyć się w maryjnym wzorze osobowym, który jest nieustannie przypomniany w nauczaniu Kościoła. Warto zatem zapytać, dlaczego tak ważna jest katecheza maryjna i narracja maryjna w katechizacji oraz jakie przesłanie w tej kwestii płynie z historii katechizacji z elementami maryjnymi w najnowszej działalności Kościoła katolickiego na ziemiach polskich.

1. Szkolna katecheza maryjna w pomocach opartych na Ramowym programie katechizacji

W działalności Kościoła zarówno spojrzenie retrospektywne dotyczące wydarzeń z przeszłości, jak i skierowane ku przyszłości musi uwzględniać Maryję w tajemnicy Chrystusa oraz Kościoła³. W Matce Bożej jaśnieje model wiary doskonałej i powszechnie dostępnej, przeżywanej codziennie poprzez wypełnianie woli Bożej⁴. Katecheza szkolna, nauczając o Maryi, zawsze prowadziła do Chrystusa oraz pomagała rozjaśniać światłem wiary nowe sytuacje i problemy, które wcześniej nie istniały⁵. Historia zbliżania katechizowanych do Chrystusa poprzez katechezę o Maryi, Matce Bożej ma na ziemiach polskich długą tradycję⁶. Szczególnie w XX wieku misterium Maryi i misterium Jezusa oraz Jego Kościoła doznały na ziemiach polskich niezwykłego zjednoczenia.

Po zakończeniu II wojny światowej system komunistyczny represyjnie wpłynął na położenie Kościoła katolickiego oraz na proces nauczania religii⁷. Komu-

2 Tamże, s. 13.

3 Benedykt XVI, *Encyklika Deus Caritas est do biskupów, prezbiterów i diakonów, do osób konsekrowanych i wszystkich wiernych świeckich o miłości chrześcijańskiej* (25 grudnia 2005), Kraków 2006, nr 42.

4 A. Miralles, *Maryja – odwieczną ikoną działania Kościoła*, w: Jan Paweł II, *Tertio millennio adveniente. Komentarz teologiczno-pastoralny w opracowaniu Rady Prezydium Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, Sandomierz 1995, s. 189.

5 Zob. Jan Paweł II, *Konstytucja apostolska Fidei depositum ogłoszona z okazji publikacji Katechizmu Kościoła Katolickiego*, „L'Osservatore Romano” 14 (1993), nr 2.

6 A. Mickiewicz, *Dziady cz. III*, w: tenże, *Dziela*, t. 3, Warszawa 1999, s. 150.

7 Por. M. Zajęc, *Losy katechizacji w okresie polskich przemian ustrojowych po drugiej wojnie światowej*, w: *W trosce i teologię pastoralną i duszpasterstwo*, red. W. Śmigiel, M. Fiałkowski, Lublin 2013, s. 440.

niści jednak nie mogli nic zarzucić Maryi, była ona bowiem w ich rozumieniu „proletariuszką”, kobietą ubogą tak bardzo, że swojego syna urodziła w pasterskiej szopie. Z ideologicznego punktu widzenia nie można było zabronić jej kultu i katechizacji na jej temat. W takiej rzeczywistości, jak stwierdził ks. C. Bartnik: „Maryja stała się kategorią, metodą i motywem duszpasterstwa, które nie było wprost w dogmaty ateizmu marksistowskiego, nie było tematyką walczącą politycznie, nie naruszało żadnych praw komunistycznych, ale osiągało owoce nie tylko religijne, lecz także i społeczne, polityczne i kulturalne”⁸.

Proroctwa słowa Maryi, iż błogosławić Ją będą wszystkie pokolenia, zaczęły spełniać się w trudnych czasach katechizacji w powojennej Polsce. Założenia szkolnej katechezy maryjnej miały swoje uzasadnienie w *Programie nauczania religii* z 1935 roku, podpisanym przez przewodniczącego Komisji Szkolnej Episkopatu, abpa A. Sapiehę⁹. Punktem zwrotnym stał się *Ramowy program katechizacji* z 1971 roku, który służył polskiej katechezie przez okres trzydziestu lat¹⁰. Natomiast w 2001 roku ukazał się nowy *Program nauczania religii*, który ostatecznie rozstrzygnął zasadnicze kwestie katechetyczne oraz sprecyzował zadania katechezy w szkole oraz jej implikacje maryjne¹¹. Najnowszy program z 2010 roku podtrzymał taką tendencję dotyczącą inspiracji maryjnych w katechizacji.

Zasadnicza zmiana, jaka nastąpiła po roku 1961 w wyniku usunięcia nauki religii ze szkoły, postawiła katechezę przed nowymi problemami. Episkopat Polski, obradujący na Jasnej Górze, wezwał wszystkich wierzących do ratowania katechizacji¹². Jednocześnie biskupi oddali z rozmysłem sprawę katechizacji pod macierzyńską opiekę Matki Bożej, wyznaczając tym samym maryjny rys dla zainicjowanej katechezy parafialnej¹³.

Program ramowy dzielił katechezę na trzy 4-letnie cykle, z których każdy zajmował na wskazanym poziomie całość prawd wiary¹⁴. Komisja Episkopatu za-

8 C. Bartnik. *Matka Boża*, Lublin 2003, s. 337.

9 *Program nauki religii rzymsko-katolickiej w gimnazjach państwowych ogólnokształcących z polskim językiem nauczania*. „Biblioteka Oświaty i Wychowania”, Warszawa 1935.

10 Zob. *Ramowy program katechizacji. Szkoła podstawowa: klasy I–VIII. Szkoła średnia: klasy I–IV*, Tarnów [b.a.r.w], s. 170–203.

11 S. Dziekoński, *Zadania współczesnej katechezy w dokumentach katechetycznych Kościoła w Polsce*, w: *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2003, s. 124.

12 *List pasterski Biskupów Polskich do rodziców, dzieci i młodzieży katolickiej o nauczaniu prawd wiary świętej 2 września 1961 r.*, w: *Listy Pasterskie Episkopatu 1945–2000*, t. 1, red. P. Libera, A. Rybicki, S. Łącki, Warszawa 2003, s. 248.

13 Tamże.

14 T. Panuś, *Zasada wierności Bogu i człowiekowi i jej realizacja w polskiej katechizacji*, Kraków 2001, s. 312.

twierdziła także trzy szczegółowe programy katechizacji młodzieży¹⁵. Najpierw w 1971 roku tzw. poznański i krakowski, a następnie trzeci program szczegółowy nieposiadający nazwy, który był związany z serią podręczników pt. *Spotkania z Bogiem* oraz zespołem pod kierownictwem ks. prof. J. Charytańskiego. W praktyce katechetycznej zaistniał 4. program szczegółowy, na podstawie serii podręczników przygotowanych przez ośrodek Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego pod kierownictwem ks. prof. M. Majewskiego.

Ramowy program katechizacji w zakresie szkoły podstawowej (I–VIII) ukazał się w Warszawie w 1971 roku, a wraz z nim podręczniki, powszechnie używane w Polsce: *Bóg z nami* dla klas I–IV i *Katechizm religii katolickiej* dla klas V–VIII¹⁶. Seria *Bóg z nami* pod redakcją ks. prof. J. Charytańskiego, ks. prof. W. Kubika już w klasie 1. zapoznawała dzieci z Maryją, która żyła w Nazarecie. Jej życie uległo zasadniczej przemianie, kiedy przyszedł do Niej Anioł z pozdrowieniem od Boga: „Zdrowaś Maryjo”¹⁷. W kolejnej katechezie pojawia się tematyka Bożego Narodzenia oraz ciekawa narracja, jak Bóg daje Jezusa Zbawiciela przez Maryję¹⁸. W klasie 2. redaktorzy podjęli tematykę roli Maryi Dziewicy w historii zbawienia¹⁹. W klasie 3. Maryja jest ukazywana katechizowanym jako wzór dla ludu Bożego²⁰. Najlepiej można Ją naśladować, kiedy katechizowany słucha Boga oraz praktykuje codzienną modlitwę²¹. Najprostszym sposobem maryjnej modlitwy jest *Różaniec*, gdyż katechizowany może w tej modlitwie rozważać wszystkie tajemnice maryjne²². Ponieważ Maryja pod krzyżem współpracowała w dziele zbawienia, dlatego możemy liczyć na Jej macierzyńską opiekę²³. Przy okazji uroczystości Królowej Polski, przypadającej na dzień 3 maja²⁴, katechizowani wezwani byli do podjęcia postawy życiowej w myśl słów apelu: „Jestem

15 Zob. E. Kasjaniuk, M. Nowacka, *Katechizacja*, EK, t. VIII, Lublin 2002, kol. 1037.

16 R. Niparko. *Program katechezy w szkole podstawowej*, w: *Katechizacja w szkole*, Lublin 1992, s. 107.

17 *Bóg wybiera Maryję na Matkę Zbawiciela*, w: *Bóg z nami cz. I*, red. J. Charytański, W. Kubik, Kraków 1989, s. 36–37.

18 *Bóg daje nam Jezusa Zbawiciel*, w: tamże, s. 38–39.

19 *Bóg daje ludziom Zbawiciela za zgodą Maryi*, w: *Bóg z nami cz. I*, red. J. Charytański, W. Kubik, Kraków 1971, s. 42–43.

20 *Maryja jest wzorem dla ludu Bożego*, w: *Bóg z nami cz. III*, red. J. Charytański, W. Kubik, Kraków 1995, s. 44–46.

21 Tamże, s. 44.

22 *W modlitwie różańcowej rozważamy tajemnice naszego zbawienia*, w: tamże, s. 47–54.

23 *Maryja pod krzyżem współpracuje w dziele naszego zbawienia*, w: tamże, s. 166–168.

24 *Uroczystość Najświętszej Maryi Panny, Królowej Polski*, w: tamże, s. 219–222.

przy Tobie, pamiętam, czuwam”²⁵. Natomiast Wniebowzięcie Maryi ukazywane jest jako święto wszystkich wierzących²⁶. W klasie 4. pojawia się zachęta do dziękowania wraz z Maryją za objawienie się Zbawiciela wśród ludzi²⁷.

Monumentalne dzieło *Katechizm religii katolickiej* przydzielało ważne miejsce wymiarowi maryjnemu katechezy. W klasie 5. przywoływana jest biblijna Niewiasta, która przyczyni się do zwycięstwa nad szatanem poprzez narodzenie Mesjasza²⁸. W katechezie otwierającej klasę 6. pojawia się zachęta do pamięciowego opanowania pieśni adwentowej „Spuście nam na ziemskie niwy”²⁹. Autorzy przypominają, że Maryja faktycznie współpracowała z Chrystusem w dziele zbawienia³⁰, dlatego Kościół czci Ją szczególnie za współcierpienie z Chrystusem i nazywa Ją Matką Bolesną i Królową Męczenników. W klasie 7. katechizm zawiera obszerną katechezę maryjną pt.: *Kościół czci Maryję jako dzieło Boże*³¹. Autorzy przekonują, że wszystkie narody czczą Maryję, a świadczą o tym liczne kościoły, cudowne obrazy i miejsca pielgrzymkowe³². Katechizowani mogą najdoskonalej czcić Maryję, kiedy naśladują Jej miłość i posłuszeństwo Bogu oraz oddanie ludziom.

Wersja warszawsko-kielecka dla szkoły podstawowej pod redakcją ks. bpa E. Materskiego i S.N. Hekker posiada liczne aplikacje maryjne. W klasie 1. w ramach katechezy *Bóg obiecuje Zbawiciela*, autorzy wskazują na Niewiastę zapowiedzianą w Księdze Rodzaju i wykazują, że jest Nią Najświętsza Maryja Panna³³. To sam *Bóg wybiera Matkę Zbawiciela*³⁴. W klasie 2. znajduje się odwołanie do *Nabożeństwa październikowego*³⁵. Natomiast kulminacyjnym punktem oczekiwania z Maryją na narodziny Jezusa jest *Uroczystość Niepokalanego*

---

25 Tamże, s. 222.

26 *Uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny*, w: tamże, s. 223–226.

27 *Z Maryją dziękujemy Bogu za objawianie się Zbawiciela*, w: *Bóg z nami cz. IV*, red. J. Charytański, W. Kubik, Kraków 1976, s. 81–84.

28 *Bóg obiecuje Zbawiciela*, w: *Katechizm Religii Katolickiej cz. I. W Chrystusie jesteśmy Ludem Bożym*, red. P. Bednarczyk i in., Paryż 1977, s. 44–46.

29 *Obiecany Mesjasz*, w: *Katechizm Religii Katolickiej cz. II. Chrystus żyje wśród nas*, red. P. Bednarczyk i in., Paryż 1977, s. 9–12.

30 *Udział Maryi w zbawczym pośrednictwie Chrystusa*, w: tamże, s. 76–79.

31 *Kościół czci Maryję jako dzieło Boże*, w: *Katechizm Religii Katolickiej, cz. III. Z Chrystusem idziemy przez życie*, red. P. Bednarczyk i in., Paryż 1977, s. 77–82.

32 Tamże, s. 78.

33 E. Materski, N. Hekker, *Mój katechizm. Przyjdź, Panie Jezu cz. I*, Warszawa 1983, s. 23–24.

34 Tamże, s. 29–30.

35 E. Materski, N. Hekker, *Mój katechizm. Czekamy na Zbawiciela cz. II*, Warszawa 1978, s. 122–123.

*Poczęcia Maryi*³⁶. Katecheza zatytułowana: *Święto ofiarowania Jezusa*³⁷ przypomina dzieciom, że w Polsce nazywa się ono świętem Matki Bożej Gromnicznej. W katechezie pod tytułem *Nabożeństwa majowe*³⁸ autorzy zachęcają do modlitwy maryjnej nie tylko w kościołach, ale także obok krzyży i przydrożnych figur. W jednostce *Święto Maryi Matki Kościoła*³⁹ autorzy podejmują ponownie temat maryjnego macierzyństwa wobec Kościoła⁴⁰. W klasie 3. autorzy przypominają dzieciom, że Bóg zaplanował wybawienie ludzi z niewoli grzechu⁴¹, przywołują scenę Zwiastowania, aby przekonać, że Maryja przewyższa wszystkich ludzi swoją świętością i zawierzeniem Bogu. Natomiast w Maryi odwiedzającej swoją krewną „wszyscy jesteście wezwani, aby radośnie przeżywać bliskość Boga i służyć innym”⁴². W kolejnej katechezie zatytułowanej *Narodzenie Pana Jezusa*⁴³, zawarte są wskazówki, jak katechizowani powinni dzisiaj przeżywać święta Bożego Narodzenia⁴⁴. Nową rolę Maryi w społeczności uczniów Chrystusa eksponuje katecheza *Cud w Kanie*⁴⁵, gdyż jest to zapowiedź roli Maryi w dalszych dziejach Kościoła⁴⁶. Cykl katechez maryjnych w klasie 3. kończy jednostka *Wniebowzięta – Matka Kościoła*⁴⁷, gdzie autorzy przypominają, że Maryja pierwsza po Chrystusie w szczególnie sposób wybrana i uprzywilejowana, wzięta do nieba z duszą i ciałem – służy Bogu. Przedstawione materiały na trzy 1. klasy szkoły podstawowej ukazują bogatą ofertę katechezy maryjnej. Ich walorem jest budowanie duchowości maryjnej katechizowanych na podstawie tekstów biblijnych oraz umieszcawianie przejawów pobożności maryjnej w kontekście liturgicznym⁴⁸.

Materiały dla szkół ponadpodstawowych najczęściej powstawały przy ośrodkach naukowych. W tym opracowaniu analizie zostaną poddane ich reprezenta-

---

36 Tamże, s. 130–131.

37 Tamże, s. 135–137.

38 Tamże, s. 149–150.

39 Tamże, s. 154–155.

40 Tamże, s. 155.

41 E. Materski, N. Hekker, *Mój katechizm. Pan Jezus pośród nas cz. III*, Warszawa 1978, s. 44–47.

42 Tamże, s. 49.

43 Tamże, s. 53–56.

44 Tamże, s. 56.

45 Tamże, s. 81–84.

46 Tamże, s. 82.

47 Tamże, s. 179–181.

48 Por. S. Bielecki, *Idea historii zbawienia i jej prezentacja w katechizmach ks. bpa E. Materskiego*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 36 (1989), z. 6, s. 47–57.

tywne wersje⁴⁹. W 1. klasie szkoły ponadpodstawowej informacje na temat Maryi pojawiają się w kontekście historyczności oraz Jego życia i działalności Jezusa⁵⁰. Więcej maryjnych akcentów przynosi jednostka: *Maryja w tajemnicy zbawienia*⁵¹. Redaktorzy serii przywołują soborową Konstytucję o Kościele „Lumen gentium”, aby przypomnieć katechizowanym, że współdziałanie Maryi w zbawczym dziele Jezusa realizowało się od chwili poczęcia aż do Jego śmierci na krzyżu⁵². W 2. klasie w katechezie o Matce Kościoła wyjaśniono znaczenia tego tytułu, nadanego Maryi przez papieża Pawła VI na zakończenia trzeciej sesji Soboru Watykańskiego II⁵³. Rozwinięcie problematyki maryjnej następuje dalej w katechezie mówiącej o wkładzie Polski w życie Kościoła powszechnego⁵⁴. Jest to zdecydowanie najlepsza katecheza wyjaśniająca znaczenie kultu i pobożności maryjnej, jaka pojawiła się w podręcznikach i katechizmach dziedziczących filozofię *Ramowego programu katechizacji* z 1971 roku. Redaktorzy słusznie wskazują, że maryjność to obok symbolu krzyża – najbardziej charakterystyczna cecha polskiej religijności. W piątej części klasy 3. autorzy podręcznika przedstawiają wiarę Maryi jako modelowy przykład dla całego ludu Bożego. Można tę katechezę nazwać katechetycznym dokumentem o wierze Maryi⁵⁵.

Seria materiałów katechetycznych *Wiara i życie chrześcijanina*, zredagowana przez ks. W. Koskę, jest oparta na programie szczegółowym w pierwotnej wersji poznańskiej⁵⁶. W klasie 1. w katechezie *Dziś narodził nam się Zbawiciel*⁵⁷ autor, posługując się świadectwami biblijnymi, potwierdza, że Zbawiciel świata narodził się z Maryi. Maryja pojawia się jeszcze w katechezie pt.: *W Kościele*

-
- 49 Kontynuację programu szczegółowego dla szkół podstawowych związanego z seriami *Bóg z nami* oraz *Katechizm religii katolickiej* jest program uwarunkowany serią podręczników dla ucznia oraz podręczników metodycznych dla katechety, noszących wspólny tytuł *Spotkania z Bogiem*, gdzie zagadnienia maryjne występują w kilku katechezach. Por. J. Charytański, A. Offmański, *Program katechizacji młodzieżowej*, w: *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*, red. R. Murawski, Warszawa 1989, s. 282.
- 50 *Jezus w swoim czasie*, w: *Spotkania z Chrystusem cz. I*, red. J. Charytański, R. Murawski, A. Splawski, Kraków 1994, s. 66–70.
- 51 *Maryja w tajemnicy zbawienia*, w: tamże, s. 171–175.
- 52 Tamże, s. 173.
- 53 *Maryja Matka Kościoła*, w: *Spotkania z Bogiem w Kościele cz. II*, red. J. Charytański, R. Murawski, A. Splawski, Kraków 1994, s. 40–46.
- 54 *Wkład Polski w życie Kościoła powszechnego*, w: tamże s. 313–321.
- 55 *Wiara Maryi jako model wiary ludu Bożego*, w: *Spotkania z Bogiem w prawdzie cz. III*, red. J. Charytański, R. Murawski, A. Splawski, Kraków 1995, s. 251–257.
- 56 W. Koska, *Propozycje metodyczne do materiałów katechetycznych „Wiara i życie chrześcijanina” część I–III*, Poznań 1982, s. 5.
- 57 Tenże, *Wiara i życie chrześcijanina cz. I. Spotkania z Chrystusem*, Poznań 1983, s. 25–28.

*Chrystusowym*⁵⁸. Przedstawiona jest katechizowanym jako Ta, która przebywała w uczniach w Wieczerniku na wspólnej modlitwie w oczekiwaniu na Zesłanie Ducha Świętego⁵⁹. W klasie 3. została zamieszczona jedna katecheza maryjna pt.: *Maryja*⁶⁰. Rozpoczyna ją prezentacja sylwetki św. Maksymiliana Kolbego, nazywanego przez autora „Apostolem maryjnym”⁶¹. Następnie pojawiają się maryjne tytuły oraz ich wyjaśnienie w następującej kolejności: Matka Syna Bożego, Niepokalana i pełna łaski, Wniebowzięta, Matka nasza⁶². Katechezę kończy część mówiąca o znaczeniu Maryi w osobistym życiu katechizowanych.

Pomoce dla katechetów w liceum i technikum związane były z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim w Lublinie, gdyż program szczegółowy opracowany został przez zespół absolwentów specjalizacji katechetyki KUL pod redakcją M. Majewskiego i był zintegrowany z *Programem ramowym* w sensie szerszym⁶³. Obszerną katechezę maryjną przynosi część druga materiałów lubelskich⁶⁴. Autorka katechezy na początku ukazuje macierzyństwo Matki Bożej w stosunku do Kościoła, a następnie wyjaśnia, na czym polega dziecięctwo Boże katechizowanych. W klasie 3. w rozdziale o rodzinie jako kościele domowym pojawiają się maryjne propozycje wzmocnienia od wewnątrz środowiska domowego⁶⁵. Propozycja w części czwartej przynosi bogactwo problematyki maryjnej. Następuje tutaj nawiązanie do zwyczajów religijnych i świadectw duchowej kultury Polaków⁶⁶. Ostatnia, piąta część materiałów pod redakcją M. Majewskiego, poddaje pod rozagę katechizowanych dogmat o Wniebowzięciu Maryi Panny⁶⁷. Podstawową wartością zaprezentowanych materiałów było skonfrontowanie katechizowanych z Bożą obietnicą zbawienia i inspirowanie konkretnej odpowiedzi w stylu maryjnym. Trzeba także zaznaczyć, że katechizacja oparta na *programie ramowym* była

58 Tamże, s. 112–116.

59 Tamże, s. 114.

60 Tenże, *Wiara i życie chrześcijanina cz. III. Człowiek wobec problemu wiary*, Poznań 1984, s. 173–180.

61 Tamże, s. 173.

62 Por. tamże, s. 174–177.

63 Por. P. Mąkosa, *Wkład Księdza Profesora Mieczysława Majewskiego w rozwój katechetyki polskiej*, Lublin 2004, s. 75–76.

64 H. Wrońska, *Matka Boża, Matka Kościoła*, w: *Wspólnota zbawienia cz. II*, red. M. Majewski, Kraków 1981, s. 126–132.

65 A. Zajęc, *Rodzina kościołem domowym*, w: *Świadectwo chrześcijańskie cz. III*, red. M. Majewski, Kraków 1981, s. 77–83.

66 S. Kulpaczyński, *Polskie zwyczaje religijne. Wierność dziedzictwu cz. IV*, red. M. Majewski, Kraków 1982, s. 42–50.

67 E. Młyńska, *Wniebowzięcie Maryi Panny. Spełnienie obietnicy cz. V*, red. M. Majewski, Kraków 1984, s. 69–75.

realizowana przy parafii, ale sposób zorganizowania katechizacji oparty na grupach klasowych tworzonych w szkole i instrumentarium dydaktyczne tegoż nauczania nakazuje mówić o tym okresie jako o katechizacji szkolnej realizowanej w obiektach rzymskokatolickich parafii.

2. Katecheza maryjna w obliczu pluralizmu szkolnego w latach 1990–2000

W kontekście dokonujących się wtedy przemian ustrojowych w Polsce pojawiły się także sugestie dotyczące reformy polskiego szkolnictwa. W postulowanej reformie edukacji domagano się należytego miejsca dla wychowania religijnego poprzez katechezę znajdującą znowu swoje miejsce w systemie szkolnym⁶⁸. Zaistnienie nauki religii w szkole dokonało się najpierw na podstawie decyzji władz oświatowych⁶⁹. Następnie znalazło prawne podstawy w ustawie o systemie edukacji⁷⁰. Ostatecznie zostało ugruntowane w konkordacie zawartym między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską⁷¹. Głębszym przemianom w katechizacji sprzyjało ukazanie się w tym czasie typicznego dla działalności katechetycznej dzieła, jakim był *Katechizmu Kościoła Katolickiego*⁷². Wyraźnie wspomagała wspomniane przemiany w katechizacji nowa watykańska instrukcja katechetyczna: *Dyrektorium ogólne o katechizacji*⁷³.

Po roku 1990 pojawiły się próby dostosowania katechezy do nowych warunków edukacyjnych w polskiej szkole. Jedną z pierwszych propozycji znajdujemy w serii materiałów katechetycznych pod redakcją ks. Jana Szpeta, związanych z wydawnictwem „Księgarnia Św. Wojciecha” w Poznaniu. W omawianym zakresie pojawiają się tylko dwie katechezy maryjne w całym 4-letnim cyklu. W 1. klasie szkoły ponadpodstawowej redaktor umieścił jednostkę *Maryja – Matką i Współodkupicielką*⁷⁴. Jednak zakres współzależności zbawczej Maryi i Jezusa jest o wiele szerszy niż proponuje jedna katecheza, a implikacje maryjne

68 Więcej na ten temat: zob. *XXV lat nauczania religii w polskiej szkole. Między nadzieją a rzeczywistością*, red. M. Zajęc, Lublin 2015.

69 P. Tomasiak, *Lekcje religii katolickiej: wybór między dwiema skrajnościami*, „Katecheta” 7–8 (1999), s. 92–95.

70 *Ustawa o systemie oświaty*, Dz.U. 1991, nr 95, poz. 425.

71 *Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską podpisany w Warszawie 28 lipca 1993*, Dz.U. 1998, nr 51, poz. 318, s. 2045–2055.

72 *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994.

73 *Kongregacja ds. Duchowieństwa. Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Watykan 1997.

74 *Maryja – Matką i Współodkupicielką*, w: *Spotkania z Chrystusem cz. I. Materiały katechetyczne*, red. J. Szpet, Poznań 1992, s. 183–184.

w niej zawarte były pobieżne. Klasa 3. przynosi katechezę maryjną pt.: *Maryja wzorem wiary Ludu Bożego*, przy okazji omawiania postawy współczesnego człowieka wobec problemu wiary⁷⁵. Z perspektywy katechezy maryjnej zaprezentowana próba dostosowawcza do nowych warunków nauczania wypadła niepomysłnie. Natomiast wartością tej propozycji jest powracanie na kolejnych etapach nauki do sakramentów, zwłaszcza chrztu, Eucharystii i pokuty⁷⁶. Na takiej bazie można pośrednio eksponować duchowość maryjną.

Również program pod redakcją M. Majewskiego po 1990 roku został zmodyfikowany przez ks. Henryka Łuczaka⁷⁷. W propozycji dla klasy 1. pojawia się jednostka pt.: *Matka naszego zawierzenia*⁷⁸. Autor przypomina, że Bóg, realizując swój plan wyzwolenia ludzkości z niewoli grzechu, szczególną rolę wyznaczył Maryi. Klasa 2. dostarcza również jedną katechezę maryjną pt.: *Matka ludu Bożego*⁷⁹. Przypomina także fundamentalne rozstrzygnięcia maryjne Soboru Watykańskiego II, w których oficjalnie przydzielono Maryi tytuł: Matka Kościoła. Apeluje również, aby katecheci, ukazując Maryję w tajemnicy Chrystusa i Kościoła, formowali autentyczną pobożność maryjną wśród katechizowanych⁸⁰. Klasa 3. została wzbogacona treściami maryjnymi w katechezie: *Wspomożycielka na wół-pokonanych*⁸¹. Autor przytacza wydarzenia z historii Polski, aby ukazać, jak Maryja, Matka Chrystusa przywoływała wierzących do miłości Boga oraz wypraszała konieczne łaski w najtrudniejszych momentach polskiej historii. Szczególne znaczenie przydziela ślubom króla Jana Kazimierza w katedrze lwowskiej 1 kwietnia 1656 roku, które pogłębiły więź Maryi z narodem polskim⁸². Klasa 4. przypomina dogmat o wywyższeniu Maryi w katechezie maryjnej pt.: *Wniebowzięcie Bogarodzicy*⁸³. Wywyższenie Maryi to sygnał dla katechizowanych, że każde ludzkie ciało jest przeznaczone do chwały nieba. Klasa 5. przynosi ciekawą propozycję prezentacji treści maryjnych w katechezie pt.: *Polski obraz Matki Boskiej*⁸⁴. Autor

75 *Maryja wzorem wiary Ludu Bożego*, w: *Człowiek wobec problemu wiary cz. III. Materiały katechetyczne*, red. J. Szpet, Poznań 1992, s. 282–285.

76 Por. P. Tomasik, *Nauczanie religii w publicznym liceum ogólnokształcącym wobec założeń programowych polskiej szkoły*, Warszawa 1998, s. 247.

77 *Program szczegółowy katechizacji*, red. D. Stelmach, L. Szreder, Pelplin 1992, s. 100–112.

78 H. Łuczak, *Od religii do wiary*, Warszawa 1990, s. 202–209.

79 H. Łuczak, *Wspólnota zbawienia*, Warszawa 1990, s. 151–157.

80 Tamże, s. 156.

81 H. Łuczak, *Świadectwo chrześcijańskie*, Warszawa 1990, s. 229.

82 Tamże, s. 225.

83 H. Łuczak, *Spełnienie obietnicy*, Warszawa 1990, s. 103–109.

84 H. Łuczak, *Wierność dziedzictwu*, Warszawa 1990, s. 196–206.

przekonuje, że na Jasnej Górze, gdzie znajduje się obraz Czarnej Madonny, Polacy uczą się ufać Bogu, pomimo trudnych doświadczeń dziejowych.

Można stwierdzić, że wskazane propozycje dostosowujące nauczanie religii do nowych realiów szkolnych niezadowolająco zaadaptowały maryjną narrację w przekazie treści. Wynikało to z większej troski o odbudowę struktur nauczania religii w placówkach oświatowych, niż skupieniu się na merytorycznej zawartości maryjnego przekazu.

3. Katecheza maryjna w kontekście reformy szkolnictwa po 2001 roku

Transformacja ustrojowa w Polsce stworzyła naturalną potrzebę zreformowania systemu edukacji⁸⁵. Uwzględniając wszystkie zmiany w systemie edukacji, Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski wydała w 1999 roku propozycję podstawy programowej i nowego programu nauki religii⁸⁶. Dalsze prace doprowadziły do opublikowania trzech ważnych dokumentów katechetycznych, które ostatecznie rozstrzygnęły zasadnicze kwestie katechetyczne oraz doprecyzowały zadania katechezy w szkole⁸⁷. Nakazały realizowanie katechezy szkolnej według zatwierdzonego schematu⁸⁸ i przewidziały także godne miejsce dla katechezy maryjnej.

Nowy *Program nauki religii* z 2001 roku był zgodny z polską tradycją katechetyczną, w której występuje katecheza maryjna. Na etapie klas I–III nawiązuje on sześciokrotnie do problematyki maryjnej. W klasie pierwszej proponuje w dziale pierwszym rozważenie treści dotyczących interwencji Boga poprzez Anioła, który pozdrawia Maryję i objawia Jej, że będzie Matką Boga. Zadaniem nauczyciela religii na tym etapie jest aktywne wspomaganie wychowanków w poznawaniu i praktycznym zastosowaniu modlitw *Anioł Pański* i *Zdrowaś Maryjo*

---

85 Zaproponowano „6-letnią szkołę podstawową – z wyraźnym podziałem na dwa etapy edukacyjne (kl. I–III i kl. IV–VI), 3-letnie gimnazjum i 3-letnie liceum bądź 2-letnią szkołę zawodową”. B. Płotkowiak, *Reforma systemu edukacji – zadania, cele szkoły, nowe spojrzenie na kształcenie*, w: *Katecheza wobec zadań Nowej Szkoły*, red. D. Jackowiak, J. Szpet, Poznań 1999, s. 11.

86 Zob. Konferencja Episkopatu Polski. Komisja Wychowania Katolickiego, *Podstawa Programowa*. Poznań 1999, s. 43.

87 Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001; też, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001; też, *Program nauczania religii*, Kraków 2001.

88 Zob. Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii*, dz.cyt., s. 7–8.

w świetle ewangelicznego opowiadania o Zwiastowaniu⁸⁹. Dział trzeci powraca do wybranych modlitw zanoszonych do Maryi oraz pieśni i piosenek religijnych, które sprzyjają interioryzacji tych treści⁹⁰. W klasie 2. w sześciu działach nie zaplanowano żadnych treści maryjnych. Sytuacja ulega zmianie w klasie 3., gdzie *Program nauki religii* nakazuje wyeksponowanie prawdy wypływającej z lektury tekstów biblijnych, które wskazują, że Jezus Chrystus narodził się z Maryi Dziewicy⁹¹. Zachęca także katechizowanych do oddawania chwały Bogu w łączności z całym Kościołem, a szczególnie z Maryją⁹².

Program nauki religii przeznaczony dla uczniów klas IV–VI szkoły podstawowej nawiązuje pięciokrotnie do treści maryjnych. W klasie 4. nie zamieszczono sugestii odsyłających do tematyki maryjnej. Natomiast dział pierwszy 5. klasy przywołuje Maryję wspólnie z prorokiem Izajaszem oraz Janem Chrzcicielem⁹³. Natomiast dział siódmy, mówiący o modlitwie, zwraca uwagę na modlitwę Maryi, która ma dla katechizowanych charakter wzorczy⁹⁴. W klasie 6. tematyka maryjna ulokowana została w kontekście pneumatologicznym. W dziale drugim Maryja pojawia się jako Matka Kościoła, która uczy otwarcia na działanie Ducha Świętego⁹⁵. Dział czwarty proponuje katechizowanym zgłębianie fenomenu pobożności maryjnej w życiu współczesnego Kościoła⁹⁶. Natomiast dział siódmy powraca do tematu modlitwy. W przekazywanych treściach Maryja powinna zająć miejsce jako biblijny przykład rozmodlenia, obok króla Dawida i jego Psalmów⁹⁷.

Uczniowie gimnazjum spotykają się z katechezą maryjną tylko trzykrotnie. W klasie 1. mogą znaleźć Maryję dopiero w dziale siódmym, który przedstawia postawę wiary jako odpowiedź człowieka na Boże objawienie. Maryja jest ukazana jako Matka ludzi wierzących w Chrystusa⁹⁸. W zamierzeniach edukacyjnych klasy 2. wyeksponowano w drugim dziale udział Maryi w tajemnicy Jezusa. Jej obecność pozwala prościej tłumaczyć Bóstwo i człowieczeństwo Chrystusa⁹⁹. Dział dziewiąty proponuje rozważanie znaczenia świąt i uroczystości maryjnych

---

89 *Witajcie w szkole i w domu. Program nauczania religii*, Kraków 2001, s. 14.

90 *Zob. Rodzina Jezusa prosi Boga za nami*, w: tamże, s. 16.

91 *Jezus wyjaśnia nam Pisma*, w: tamże, s. 32.

92 *Jezus ofiaruje Ojcu siebie i nas*, w: tamże, s. 34.

93 *Pragnienie miłości i dobra w sercu*, w: tamże, s. 54.

94 *W modlitwie jesteśmy blisko Boga*, w: tamże, s. 59.

95 *Duch Święty daje nam nowe życie*, w: tamże, s. 65.

96 *Jesteśmy włączeni w dziedzictwo*, w: tamże, s. 66.

97 *Modlitwa jednoczy nas we wspólnocie Kościoła*, w: tamże, s. 69.

98 *Człowiek odpowiada wiarą na objawienie Boże*, w: tamże, s. 82.

99 *Pełnia czasów*, w: tamże, s. 89.

oraz ich oddziaływania nie tylko na intelekt, ale także na uczucia religijne wierzącego człowieka¹⁰⁰. *Program nauczania religii* w klasie 3. nie odwołuje się bezpośrednio do treści maryjnych¹⁰¹.

W liceum profilowanym *Program nauczania religii* przewiduje, że katecheza maryjna powinna pojawić się czterokrotnie w całym cyklu. Klasa 1. w dziale trzecim proponuje katechizowanym bardzo zaawansowane teologicznie treści, dotyczące macierzyństwa Maryi wobec Kościoła¹⁰². Całość problematyki pojawia się na bazie pogłębiania prawdy o sakramentach świętych, jako znakach Bożego umocnienia na drodze prawego życia. Klasa 2., która stanowi logiczną kontynuację nauczania z klasy 1., wprowadza tematykę maryjną w nurcie pogłębiania rozumienia Chrystusowego orędzia o prawdzie i wolności. Wobec tych fundamentalnych wartości Maryja staje jako Służebnica Pańska¹⁰³ i taką Jej rolę nakazuje nowy *Program nauki religii* zgłębić na katechezie. W klasie 3. katechizowany jest przygotowywany do rozwiązywania problemów w życiu rodzinnym i społecznym i już w dziale pierwszym spotyka się ze wzorem osobowym Maryi. Analizowany dokument przedstawia Ją jako pierwszą powołaną do służby życia, miłości i świętości¹⁰⁴. Maryja została także wskazana w dziale piątym, w kontekście podejmowania zadań małżeńskich – jako Matka Świętej Rodziny¹⁰⁵. Katechizowani powinni w Niej rozpoznać osobę szanującą ludzi starych, stojącą na straży czystości małżeńskiej i skutecznie ratującą miłość małżeńską.

Propozycja programowa dla szkoły zawodowej przewiduje trzy etapy pogłębiania treści maryjnych. W klasie 1. w trzecim dziale następuje wprowadzenie treści maryjnych, ukazujących Matkę Chrystusa, wobec której wypełniają się Boże obietnice¹⁰⁶. Maryja jako Służebnica Pańska odwraca perspektywę grzechu i wskazuje drogę przyjmowania Bożej miłości i przebaczenia. W klasie 2. już na początku edukacji w pierwszym dziale *Program nauki religii* wprowadza treści wyjaśniające rolę Maryi w dziele zbawienia. Została Ona jako pierwsza powołana przez Boga do zbawczego współdziałania¹⁰⁷. Natomiast dział trzeci wskazuje na

---

100 *Celebracja tajemnic zbawienia w roku liturgicznym*, w: tamże, s. 93.

101 Zob. tamże, s. 95–104.

102 *Oto Ja jestem z wami*, w: tamże, s. 112.

103 *Tak Bóg umiłował świat*, w: tamże, s. 121.

104 *Ty ścieżkę życia mi ukażesz*, w: tamże, s. 131.

105 *Bądźcie poddani sobie, kierując się nawzajem bojaźnią Chrystusa*, w: tamże, s. 135.

106 *Oczekiwanie na Pana*, tamże, s. 145.

107 *Ty ścieżkę życia mi ukażesz*, w: tamże, s. 153.

Maryję jako na Matkę świętej Rodziny oraz najwspanialszy wzór osobowy we wspólnocie Kościoła domowego¹⁰⁸.

4. Katecheza maryjna w zróżnicowanych przestrzeniach szkolnych

Intensywna praca związana z reformą systemu oświaty, która zaowocowała na gruncie polskim opublikowaniem wspomnianych wyżej dokumentów katechetycznych Kościoła Katolickiego w Polsce, została wzbogacona ukazaniem się nowych podręczników do nauczania religii. Biorąc pod uwagę sześćioletnią szkołę podstawową, należy dostrzegać dwa etapy edukacyjne, na których zostaną poddane analizie dwa wybrane pakiety.

Pakiet edukacyjny, związany z lubelskim wydawnictwem „Gaudium”, w podręcznikach do klasy 1. proponuje tylko jedną katechezę maryjną¹⁰⁹. Zaprezentowana jest w niej Maryja, która jest wzorem oczekiwania na Jezusa, otwarcia się na obietnice Boże i realizacji ich w życiu¹¹⁰. W klasie 2. w jednostce o *Różańcu* jest baza do różnorodnych rozważań na temat maryjnych tajemnic i ich związków z Chrystusem¹¹¹. Z Maryją oczekujemy wszyscy Zbawiciela – przypomina kolejna jednostka¹¹², a na jej drodze pojawia się krzyż¹¹³. Na poziomie klasy 3. przedstawiona jest modlitwa na przykładzie Dawida, Anny i Maryi¹¹⁴.

Propozycje rozpoczynające się od klasy 4. porzucają całkowicie tematykę maryjną¹¹⁵, ale pojawia się ona w klasie 5. Najpierw ukazana jest Maryja ponownie jako wzór oczekiwania na Zbawiciela oraz postawy pokory i ufności¹¹⁶. Wszystkie Jej decyzje życiowe miały swoje prężródło w postawie pokory, którą przyjęła w momencie Zwiastowania. Była to zgoda na realizację niezmiernych wyro-

108 *Bądźcie poddani sobie, kierując się nawzajem bojaźnią Chrystusa*, w: tamże, s. 156.

109 *Maryja wzorem oczekiwania na Jezusa*, w: *Zaproszeni przez Pana. Podręcznik do nauki religii dla klasy I*, red. R. Lis, Lublin 2002, s. 48–49.

110 Tamże, s. 48.

111 *Nabożeństwo różańcowe*, w: *W oczekiwaniu na Jezusa. Podręcznik do nauki religii dla klasy II*, red. R. Lis, Lublin 2002, s. 28–30.

112 *Z Maryją oczekujemy Zbawiciela*, w: tamże, s. 80–82.

113 *Maryja współcierpiąca z Chrystusem – „Oto Matka Twoja”*, w: tamże, s. 150–152.

114 *Modlitwa w Starym i Nowym Testamencie na przykładzie Dawida, Anny i Maryi*, w: *Radość spotkania z Jezusem. Podręcznik do nauki religii dla klasy III*, red. R. Lis, Lublin 2002, s. 57–59.

115 *Wierni Bogu Ojcu. Podręcznik do religii dla IV klasy szkoły podstawowej*, red. R. Lis, Lublin 2003, s. 59.

116 *Maryja wzorem oczekiwania*, w: *Oddani Jezusowi Chrystusowi. Podręcznik do religii dla V klasy szkoły podstawowej*, red. R. Lis, Lublin 2004, s. 59–60.

ków Bożej Opatrzności¹¹⁷. W atmosferze podporządkowania Bogu Maryja realizowała życie rodzinne i budowała świętą atmosferę w domu rodzinnym w Nazarecie¹¹⁸. W końcu pakiet lubelski przedstawia Maryję jako niewiastę, która uczy autentycznej modlitwy chrześcijańskiej¹¹⁹. Ukazuje także tajemnice *Różańca*, które oryginalnie nazywa tajemnicami miłości w życiu Maryi¹²⁰. Zamykająca szkołę podstawową klasa 6. ukazuje Maryję jako Matka Kościoła¹²¹ oraz ukazuje jej rolę w społeczności wierzących, którym przewodzi w drodze do nieba¹²².

W propozycji dla szkoły podstawowej opublikowanej w wydawnictwie „WAM” w Krakowie, od klasy 1. pojawiają się interesujące katechezy maryjne. Dzieci mają szansę nauczyć się modlitwy *Zdrowaś Maryjo* oraz zrozumieć jej treść¹²³. Dowiadują się także, że odmawiając modlitwę różańcową można z Maryją poznawać i przeżywać to, co Bóg przekazał ludziom przez Jezusa¹²⁴. Dzieci otrzymują także wyjaśnienie, dlaczego kochamy Maryję, Mamę Jezusa¹²⁵. W 2. klasie dzieci otrzymują informację, że Zbawiciel świata miał swoją Matkę, która pochodziła z Nazaretu i rozmawiała z Aniołem¹²⁶. Maryja pojawia się w bożonarodzeniowej atmosferze, pełnej podniosłych przeżyć rodzinnych¹²⁷. Klasa 3. precyzyjnie wprowadza w modlitwę różańcową, gdzie zostały omówione wszystkie tajemnice oraz strategia odmawiania modlitwy różańcowej¹²⁸. Maryja została także przedstawiona dzieciom jako osoba będąca wzorem posłuszeństwa i wierności Bogu¹²⁹. Pokazuje także, że do nieba może dostać się tylko ten, kto całe życie pozostaje blisko Jezusa¹³⁰.

---

117 *Maryjne „fiat”*, w: tamże, s. 61–62.

118 *W atmosferze Świętej Rodziny*, w: tamże, s. 66–69.

119 *Maryja uczy modlitwy*, w: tamże, s. 176–177.

120 *Tajemnice różańca tajemnicami miłości*, w: tamże, s. 178–181.

121 *Matka Kościoła*, w: *Uświęceni w Duchu Świętym. Podręcznik do religii dla VI klasy szkoły podstawowej*, red. R. Lis, Lublin 2005, s. 37–40.

122 *Rola Maryi w Kościele*, w: tamże, s. 101–104.

123 *Pozdrawiamy Maryję*, w: *W domu i rodzinie Jezusa. Podręcznik do religii dla I klasy szkoły podstawowej*, red. W. Kubik, T. Czarnecka, Kraków 2005, s. 26–28.

124 *Z Maryją kochamy Jezusa*, w: tamże, s. 29–31.

125 *Kochamy Maryję, Mamę Jezusa*, w: tamże, s. 97–99.

126 *Od Maryi uczymy się mówić Bogu: „Tak”*, w: *Bliscy Sercu Jezusa. Podręcznik do religii dla klasy II szkoły podstawowej*, red. W. Kubik, T. Czarnecka, Kraków 2005, s. 105–108.

127 *Cieszymy się, że Bóg jest z nami – Boże Narodzenie*, w: tamże, s. 109–111.

128 *Modlimy się na różańcu*, w: *Jezusowa wspólnota serc. Podręcznik do religii dla klasy III szkoły podstawowej*, red. W. Kubik, T. Czarnecka, Kraków 2005, s. 40–44.

129 *Od Maryi uczymy się wierności Bogu*, w: tamże, s. 78–79.

130 *Maryja uczy nas radości błogosławionych*, w: tamże, s. 145–146.

Podręcznik do klasy 4. jedynie w katechezie pt.: *Ludzie Bożej nadziei* zawiera wzmiankę, że Maryja czekała na Mesjasza z wielką nadzieją¹³¹. W propozycji dla klasy 5. pt.: *Narodzenie Pana* znajduje się przypomnienie, że przy cudzie narodzenia Boga najbliższymi byli Maryja i Józef¹³². Ostatnia, 6. klasa przynosi autentyczne bogactwo katechezy maryjnej. Uczniowie otrzymują najpierw zwięzły wykaz tekstów biblijnych, mówiących o Maryi¹³³. Mogą uczyć się także od Niej autentycznej wiary i otwarcia na działanie Ducha Świętego¹³⁴. Otrzymują również informację, że Jej rola nie dobiegła końca, ponieważ Maryja nadal prowadzi chrześcijan i towarzyszy im w drodze macierzyńskiej troską¹³⁵. Chrześcijanie polscy uznają Maryję za swoją Królową i okazują wdzięczność za dar wiary oraz przedziwną pomoc i obronę w ciągu sześciu ostatnich wieków¹³⁶.

Kończąc edukację na poziomie szkoły podstawowej, katechizowani korzystający z zaprezentowanych wybranych materiałów katechetycznych otrzymywali pogłębioną formację maryjną. Była ona na takim poziomie treściwym, który pozwalał podjąć bez obaw następne cele edukacyjne w obszarze formacji maryjnej na wyższych etapach nauczania.

Gimnazjum, prowadzące do wyznania i rozumienia wiary, kończące edukację przyjęciem sakramentu bierzmowania było nowym tworem w systemie polskiej edukacji. Pomoce na ten etap edukacyjny były tworzone od podstaw i pojawiły się równocześnie ze zmianami systemowymi w oświacie¹³⁷.

W serii podręczników ks. Piotra Tomasika katecheza maryjna ujawnia się w czterech jednostkach tematycznych. W klasie 1. autor przedstawia Matkę Jezusa jako Matkę Kościoła. Dokonuje analizy użytych terminów oraz wskazuje na konsekwencje maryjnego macierzyństwa w życiu katechizowanych¹³⁸. W klasie 2.

---

131 *Ludzie Bożej nadziei*, w: *Zaproszeni przez Boga. Podręcznik do religii dla klasy IV szkoły podstawowej*, red. Z. Marek i in., Kraków 2004, s. 148–150.

132 *Narodzenie Pana Jezusa*, w: *Zaproszeni przez Boga. Podręcznik do religii dla klasy V szkoły podstawowej*, red. Z. Marek i in., Kraków 2004, s. 91–94.

133 *Maryja napełniona Duchem Świętym*, w: *Zaproszeni przez Boga. Podręcznik do religii dla klasy VI szkoły podstawowej*, red. Z. Marek i in., Kraków 2005, s. 57–60.

134 Tamże, s. 59.

135 Tamże, s. 60.

136 *Królowa Polski*, w: tamże, s. 137–140.

137 Materiały katechetyczne na poziom gimnazjalny opracowali: ks. Piotr Tomasik z Warszawy; zespół ks. Zbigniewa Marka TJ z Krakowa; zespół Danuty Jackowiak i ks. Jana Szpeta z Poznania. Z czasem pojawiła się seria pt. *Religia*, będąca adaptacją do warunków polskich pakietu hiszpańskiego. Por. A. Offmański, *W kierunku katechezy ewangelizacyjnej: polska katecheza młodzieżowa w latach 1945–2000*, Szczecin 2001, s. 218.

138 P. Tomasik, *Matka Jezusa – Matka Kościoła. Słowo blisko Ciebie. Podręcznik do nauki religii dla I klasy gimnazjum*, Warszawa 1999, s. 221–224.

Maryja jawi się przed katechizowanymi jako Królowa Polski. Materiały wskazują na Jej rolę w religijnej tradycji Polaków oraz konsekwencje tego faktu dla życia katechizowanych¹³⁹. Natomiast na poziomie klasy 3. ks. P. Tomasik wskazuje na popularną modlitwę maryjną, jaką jest *Różaniec*¹⁴⁰. Dokonuje oceny jego wartości duchowej oraz zachęca katechizowanych do codziennego praktykowania tej modlitwy¹⁴¹. Pojawił się także temat *Matka Boska Zwycięska*¹⁴². Autor w kontekście przypadającej 11 listopada rocznicy odzyskania niepodległości przedstawia interesujące wydarzenia związane z sukcesem polskiego oręża, zwanym „Cudem nad Wisłą”¹⁴³. W atmosferze religijnej następuje podniosłe nawiązanie do polskich tradycji wolnościowych, z którymi nierozdzielnie związane były akcenty maryjne.

Kielecki pakiet edukacyjny związany z wydawnictwem „Jedność” w części przeznaczonej dla gimnazjum prezentuje sześć katechez maryjnych w całym cyklu. W klasie 1. Maryja ukazywana jest katechizowanym jako najdoskonalsze stworzenie Boże¹⁴⁴. Wskazuje też na właściwy kierunek ludzkiego życia na ziemi. Celem ziemskiej wędrówki jest królestwo w niebie, gdzie Maryja przebywa już jako Wniebowzięta Królowa Świata – podaje katecheza z poziomu klasy 1¹⁴⁵. W klasie 2. autorzy przypominają o tym, że modlitwa różańcowa jest odpowiedzią na prośbę Maryi, aby nieustannie przepraszać Boga i prosić o ratunek dla świata¹⁴⁶. W klasie 3. gimnazjum podkreśla się, że wartościowym sposobem trwania przy Maryi na modlitwie jest przyjęcie papieskiego programu maryjnego, związanego z wizerunkiem jasnogórskim, według zasady „Maryjo, jestem – pamiętam – czuwam”¹⁴⁷. W maryjnym czuwaniu będzie zawsze przydatny *Różaniec* – jest on nie tylko modlitwą piękną, ale także poprzez swoją budowę stwarza szansę au-

---

139 P. Tomasik, *Królowa Polski. Dom na skale. Podręcznik do nauki religii dla II klasy gimnazjum*, Warszawa 2000, s. 318–320.

140 P. Tomasik, *Różaniec. Tak niech świeci wasze światło. Podręcznik do nauki religii dla III klasy gimnazjum*, Warszawa 2001, s. 245–247.

141 Tamże, s. 247.

142 P. Tomasik, *Matka Boska Zwycięska. Tak niech świeci wasze światło. Podręcznik do nauki religii dla III klasy gimnazjum*, s. 253–254.

143 Tamże, s. 253.

144 *Maryja wzorem przyjęcia Dobrej Nowiny*, w: *W moim Kościele. Podręcznik do religii dla klasy I gimnazjum*, red. T. Śmiech, Kielce 2005, s. 20–21.

145 *Wniebowzięta Królowa świata*, w: tamże, s. 142–143.

146 *Różaniec odpowiedzią na prośbę Maryi*, w: *W miłości Ojca. Podręcznik do religii dla klasy II gimnazjum*, red. T. Śmiech, Kielce 2005, s. 159–160.

147 *Maryjo, jestem – pamiętam – czuwam*, w: *W życiu i w prawdzie. Podręcznik do religii dla klasy III gimnazjum*, red. T. Śmiech, Kielce 2005, s. 109–111.

tentycznej kontemplacji¹⁴⁸. Wszyscy katechizowani wezwani zostali do podjęcia i praktykowania kultu maryjnego. Cykl czterech katechez maryjnych w klasie 3. kończy egzorta, że prawdziwa cześć Maryi oraz naśladowanie maryjnych cnót powinno stać się stylem życia człowieka bierzmowanego¹⁴⁹. W ten sposób pakiet przynosi w sześciu oddzielnych katechezach maryjnych spory zasób treści oraz wskazań praktycznych warunkujących w przyszłości teologicznie poprawny rozwój duchowości maryjnej wśród katechizowanych. Jednakże w opisanych wybranych pakietach do gimnazjum oraz w innych dostępnych propozycjach gimnazjalnych można zaobserwować tendencje marginalizowania treści maryjnych.

W 3-letnim liceum lub 2-letniej szkole zawodowej akcent położono na umożliwienie dawania świadectwa życia chrześcijańskiego oraz przygotowanie do sakramentu małżeństwa. Ten etap edukacyjny cechuje zawsze dbałość o młodych ludzi oraz chęć przygotowania ich do wyborów moralnych w dorosłym życiu. Autorzy propozycji dla szkoły ponadgimnazjalnej związanej z wydawnictwem „WAM” w Krakowie umieścili w kontekście Adwentu krótką wzmiankę o świece roratniej, która symbolizuje Matkę Najświętszą, oczekującą narodzin Zbawiciela¹⁵⁰. W katechezie o Bożym Narodzeniu pojawia się opis biblijny o narodzeniu Mesjasza z Maryi Dziewicy¹⁵¹. W klasie 2. autorzy podkreślają duchowe wsparcie, jakiego Maryja udzieliła narodowi polskiemu, szczególnie w sanktuarium w Częstochowie¹⁵². Kościół nazywa Maryję Matką Bożą, Matką Zbawiciela i Matką ludzi, a tytuły wynikają z Jej związku ze Zbawicielem¹⁵³. Także cześć oddawana Maryi jako Matce Boga ma swoje ukonkretnienie w nabożeństwach majowych¹⁵⁴. Niezwykły sojusz Maryi z Kościołem wynika z Jej związku z Chrystusem, co stanowi klucz do zrozumienia każdej maryjnej tajemnicy¹⁵⁵. Podręcznik opisuje także Maryję, nazywając Ją Królową nieba i ziemi¹⁵⁶. Polscy katolicy czcili Maryję ze względu na Jej Boskie macierzyństwo, świętość, pośrednictwo u Syna, królewską godność, a także wydarzenia z Jej życia¹⁵⁷. Patrząc na Jej oddanie w służ-

148 *Różaniec – modlitwa kontemplacji*, w: tamże, s. 150–151.

149 *Cześć Maryi, cześć i chwala*, w: tamże, s. 169–170.

150 *Adwent*, w: *Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele. Podręcznik do religii dla I klasy liceum i technikum*, red. Z. Marek i in., Kraków 2002, s. 209–212.

151 *Boże Narodzenie*, w: tamże, s. 213–216.

152 *Maryja Służebnica Pańska*, w: *Jestem świadkiem Chrystusa w świecie. Podręcznik do religii dla II klasy liceum oraz II i III klasy technikum*, red. Z. Marek i in., Kraków 2003, s. 154–157.

153 Tamże, s. 157.

154 *Matka Chrystusa – Matka Boga*, w: tamże, s. 267–270.

155 Tamże, s. 273.

156 *Królowa nieba i ziemi*, w: tamże, s. 276–279.

157 *Maryja Królowa Polski*, w: tamże, s. 280–284.

bie Bogu i ludziom, mogą mieć w Niej wzór do naśladowania w całym życiu chrześcijańskim¹⁵⁸. Propozycja dla klasy 3. mówi o konieczności celebrowania uroczystości Świętej Rodziny, poprzez którą odsłania się rola małżonki i matki na przykładzie Maryi¹⁵⁹. Autorzy zachęcają także, aby katechizowani budowali pobożność maryjną poprzez właściwe przeżywanie okresu Adwentu, któremu nieodłącznie towarzyszy Najświętsza Maryja Panna¹⁶⁰. Decydującą rolę może także odegrać chrześcijańskie przeżywanie świąt Bożego Narodzenia, które ma wymiar chrystocentryczny, maryjny i rodzinny¹⁶¹. W ten sposób propozycja pod redakcją ks. Z. Marka przynosi w katechezach maryjnych pokaźny zasób treści. Ich zaletą jest także wskazywanie konkretnych sposobów aplikowania duchowości maryjnej do zwyczajnego życia katechizowanych. Szczególnie propozycja z klasy 3. stanowi gwarancję poprawnego rozwoju duchowości maryjnej wśród katechizowanych licealistów.

Podręczniki opracowane od podstaw pod redakcją D. Jackowiak i ks. J. Szpety z serii materiałów dydaktycznych adresowane były również dla klas ponadgimnazjalnych. Katecheza maryjna w klasie 1. pojawia się w jednostce, która ukazuje wiarę naszych przodków. Jej maryjny wymiar potwierdza XIII-wieczna pieśń rycerstwa polskiego *Bogurodzica*¹⁶². W najnowszej historii chrześcijaństwa w Polsce dominują inne akcenty, które są recepcją maryjnego nauczania Soboru Watykańskiego II. Maryja jest czczona jako Matka Chrystusa, Kościoła i każdego wierzącego człowieka¹⁶³. W klasie 2. wymiar maryjny przywołuje IV Modlitwa Eucharystyczna, w której jest mowa o pełni czasów i zesłaniu przez Boga swojego Jednorodzonego Syna¹⁶⁴. On jako Zbawiciel, za sprawą Ducha Świętego stał się prawdziwym człowiekiem, narodził się z Maryi Dziewicy i był do nas podobny we wszystkim oprócz grzechu¹⁶⁵. Autorzy podręcznika dla klasy 3. przypominają, że Bóg w najwyższym stopniu objawia godność kobiety, gdy sam przyjmuje ludz-

---

158 Tamże, s. 283.

159 *Życie i misja Świętej Rodziny*, w: *Jestem świadkiem Chrystusa w rodzinie. Podręcznik do religii dla III klasy liceum oraz IV klasy technikum*, red. Z. Marek i in., Kraków 2004, s. 189–192.

160 *Przeżywając Adwent*, w: tamże, s. 218–221.

161 *Świętując Boże Narodzenie*, w: tamże, s. 222–225.

162 *Wiara naszych przodków*, w: *Świadek Chrystusa w Kościele. Podręcznik do nauki religii dla klasy pierwszej szkół ponadgimnazjalnych*, red. J. Szpet, D. Jackowiak, Poznań 2004, s. 19–24.

163 *Matka Chrystusa, Kościoła i każdego z nas*, w: tamże s. 174–178.

164 *Obietnica wybawienia z niewoli grzechu*, w: *Świadek Chrystusa w świecie. Podręcznik do nauki religii dla klasy drugiej szkół licealnych*, red. J. Szpet, D. Jackowiak, Poznań 2003, s. 102–105.

165 Tamże, s. 103.

kie ciało z Maryi Dziewicy, którą Kościół czci jako Matkę Bożą¹⁶⁶. Rola Maryi ujawnia się w sposób szczególny w funkcjonowaniu rodziny nazaretańskiej¹⁶⁷. Święta Rodzina stanowi nieustanny wzór i zaproszenie dla współczesnych chrześcijan. Autorzy podręcznika starają się przekonać, że świadomość wypełniania zadania powierzonego Jej przez Boga nadawała najgłębszy sens codziennemu życiu Maryi. Konkludując, redaktorzy stwierdzają, że przykład Maryi niesie światło i otuchę wszystkim kobietom, które wykonują swoje codzienne prace wyłącznie w zaciszu domu. Jednakże długie lata przeżyte przez Maryję w domu nazaretańskim ukazują tkwiące w nich ogromne zasoby autentycznej miłości, a więc zbawienia¹⁶⁸. Cykl katechez maryjnych kończy pogłębienie historii związanej z obrazem Matki Bożej Jasnogórskiej¹⁶⁹. Celem tej jednostki jest zapoznanie katechizowanych z rolą, jaką odgrywało w dziejach Polski sanktuarium na Jasnej Górze. Podręczniki opracowane pod redakcją D. Jackowiak i ks. J. Szpeta są interesującą propozycją w obszarze katechezy maryjnej na poziomie klas ponadgimnazjalnych. Szczególnie cenne jest objęcie patronatem maryjnym zwyczajnej pracy domowej, wykonywanej przez kobiety, i ukazanie jej nadprzyrodzonego sensu.

5. Nowy kontekst edukacyjny a katecheza maryjna po 2010 roku

Reforma systemu oświaty, która wymusiła zmianę myślenia o działalności edukacyjnej w szkole, spowodowała powstanie nowego programu nauczania religii¹⁷⁰. Innowacyjne założenia reformy nie osłabiły tendencji do włączania narracji maryjnej w nauczaniu religii na wszystkich etapach edukacyjnych.

Etap klas I-III zatytułowany *W drodze do Wieczernika*, zawierający wskazania dla katechezy inicjacji w sakramenty pokuty i pojednania oraz Eucharystii, wskazuje na konieczność rozwinięcia w klasie 1. idei maryjnych, poprzez które „Bóg przez Anioła pozdrawia Maryję i objawia jej, że będzie Matką Jezusa”¹⁷¹ oraz nakazuje zapoznanie dzieci z hymnem „Magnificat”, a także z ideą macierzyństwa Maryi i sposobem jej opieki nad Zbawicielem w czasie ziemskiego życia. W spo-

166 *Godność kobiety*, w: *Świadek Chrystusa w rodzinie. Podręcznik do nauki religii dla klasy trzeciej szkół licealnych*, red. J. Szpet, D. Jackowiak, Poznań 2005, s. 114–18.

167 *Święta Rodzina – wzór i zaproszenie*, w: tamże, s. 263–267.

168 Tamże, s. 269.

169 „*Panno Święta, co Jasnej bronisz Częstochowy...*” – *rola Maryi w życiu narodu polskiego*, w: tamże, s. 278–281.

170 Zob. Konferencja Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przed-szkolach i szkołach*, Kraków 2010.

171 Tamże, s. 36.

sób szczególnie została zaakcentowana potrzeba wprowadzenia katechizowanych w tematykę opieki Maryi nad każdym człowiekiem oraz wskazana strategia podążania za Maryją do Jezusa¹⁷². W 2. klasie dominują tematy eucharystyczne, ale zaproponowano ukazanie życia Najświętszej Rodziny w Nazarecie, w którym Maryja odgrywała decydującą rolę¹⁷³. Natomiast w klasie 3., gdzie nacisk został położony na formację moralną, nie występują tematy maryjne, natomiast Matka Boża może zostać przywołana w rozważaniach na temat Zesłania Ducha Świętego.

Katecheza mistagogiczna przewidziana w programie nauczania dla klas IV-VI pt.: *Poznaję Boga i w Niego wierzę* w klasie 4. nie przewiduje tematyki maryjnej. W klasie 5. zaś treści maryjne pojawiają się w kontekście rozważań na temat *Wcielania* oraz Świętej Rodziny Jezusa, Maryi i Józefa, która jest ideałem życia z Bogiem. Natomiast w klasie 6. zaproponowane treści dotyczą pobożności maryjnej, Jej roli w polskiej religijności, aktywności w propagowaniu różańca, sanktuariów maryjnych w Polsce oraz najważniejszych świąt maryjnych¹⁷⁴.

Uczniowie gimnazjum na podstawie programowania katechetycznego zatytułowanego *Pójść za Jezusem* powinni kilkakrotnie spotkać się z treściami maryjnymi. W klasie 1. w kontekście *Wcielenia* przewidziany jest blok maryjny, będący rozwinięciem soborowej mariologii zatytułowany: „Matka Jezusa – Matka Kościoła”¹⁷⁵. Maryjne treści pojawiają się także w kontekście omawiania świąt Bożego Narodzenia. W klasie 2. skoncentrowano się na zagadnieniu rozumienia tytułu Maryja Królowa Polski oraz zachęcie do uczestniczenia w nabożeństwach majowych z teologicznym uzasadnieniem takiej religijności. W 3. klasie powraca temat różańca jako idei streszczającej dzieło zbawienia oraz wyjaśniana jest istota kultu Maryi w kontekście pobożności ludowej¹⁷⁶.

Program nauczania religii dla liceum *Świadek Chrystusa* omawia tematykę maryjną w kontekście strategii świadka wiary na wzór Maryi. W 1. klasie zalecono zastanowienie się nad fenomenem objawień maryjnych, które fascynują młodych ludzi oraz zgłębienie tematyki macierzyństwa Maryi wobec Kościoła¹⁷⁷. W 2. klasie katechizowany ma rozważyć temat *Maryja Służebnica Pańska* i życiowe konsekwencje takiej postawy¹⁷⁸ oraz przypomnieć sobie święta maryjne w roku liturgicznym. W ostatniej klasie liceum pojawiają się treści związane

---

172 Tamże, s. 37–41.

173 Tamże, s. 50.

174 Tamże, s. 99.

175 Tamże, s. 113.

176 Tamże, s. 134.

177 Tamże, s. 144.

178 Tamże, s. 153.

z Maryją jako pierwszą powołaną do służby Bogu oraz kwestie dotyczące roli Maryi w życiu Świętej Rodziny, a ponadto zagadnienia przydatne w rozpoznawaniu drogi życiowej wśród młodzieży¹⁷⁹.

Z lektury najnowszego programu do nauczania religii z 2010 roku wynika, że problematyka maryjna jest marginalizowana w programach katechetycznych. Niniejsza niepokojąca tendencja powinna być odwrócona w programie, który od 2017 roku jest przygotowywany na potrzeby nauczania religii w Polsce. Prawdopodobnie szczegółowa analiza podręczników i poradników metodycznych, opartych na tym programie, potwierdziłaby te przypuszczenia, gdyż pobieżna lektura pokazuje, że twórcy wzbogacili treści programowe o tematykę maryjną. Działania takie w konsekwencji sprawiają, że pedagogizacja maryjna w ramach katechezy szkolnej nadal będzie się dokonywać i przyniesie dobre efekty w rozwoju wiary dzieci i młodzieży.

Adresatami każdego *Programu nauczania religii* są autorzy podręczników powstających z inspiracji Komisji Wychowania Katolickiego Episkopatu Polski lub podejmujący to zadanie z własnej inicjatywy¹⁸⁰. Dlatego różnorodność funkcjonujących aktualnie programów i podręczników katechetycznych jest imponująca. Pierwszą, przybliżoną prezentację powstających pakietów edukacyjnych zamieścił na łamach czasopisma „Katecheta” ks. P. Tomasiak, dyrektor Biura Programowania Katechezy Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie¹⁸¹. Wdrożone aktualnie pomoce katechetyczne, oparte na najnowszym *programie nauczania religii*, można podzielić na propozycje dla 6-klasowych szkół podstawowych, 3-letnich gimnazjów oraz 3-letnich szkół ponadgimnazjalnych¹⁸². Wydaje się, że szczegółowe omówienie wszystkich propozycji pod kątem katechezy maryjnej jest nie możliwe ze względu na ograniczone ramy tego opracowania¹⁸³. Jednak można ostatecznie dokonać następującej konkluzji, że chociaż katecheza maryjna posiada swój potencjał oraz zawiera w sobie wartości teologiczne i duszpasterskie, to jednak ten obszar wymaga stałego procesu ewangelizacji. Podstawowym

---

179 Zob. tamże, s. 163–165.

180 Konferencja Episkopatu Polski, *Program nauczania religii*, s. 7.

181 Zob. P. Tomasiak, *Programy i podręczniki do nauczania religii obowiązujące w roku szkolnym 2002/2003 (stan na 13 V 2002)*, „Katecheta” 46 (2002), nr 6, s. 35–38. Jest to obszar, który ulega nieustannym zmianom jakościowym oraz ilościowym, a zakres tych zmian jest aktualizowany na stronie internetowej Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski – Biuro Programowania Katechezy, pod hasłem „Numery programów i podręczników”. Zob. <http://www.katecheza.episkopat.pl/bpk.htm>.

182 Tamże.

183 Aktualnie jest dostępnych ponad dwieście pięćdziesiąt poradników i podręczników do nauczania religii, dlatego ich naukowa ocena nie jest możliwa w niniejszym opracowaniu.

zadaniem jest ochrona przed powierzchownym traktowaniem treści maryjnych, rytualizmem, zbytym przywiązaniem do jedynie zewnętrznych gestów. W dobie zagrożenia odradzającym się zainteresowaniem zagadnieniami magicznymi i wróżbami, trzeba chronić przekaz maryjny nawet przed elementami o charakterze zabobonu czy magii (zob. MC 44).

Natomiast zdecydowanie należy potwierdzić, iż katecheza maryjna była zawsze obecna w katechezie polskiej, a element maryjny był mocno wyeksponowany. Jako forma posługi słowa katecheza maryjna odsłoniła także swoje niezaprzeczalne wartości, ponieważ okazała się zjawiskiem złożonym, wielowątkowym, ale równocześnie nieprzypadkowym, wynikającym z przyjętych przez Kościół założeń teologicznych, duszpasterskich oraz z precyzyjnego planowania narracji maryjnej w katechizacji. Najważniejsze elementy kształtujące polską katechezę maryjną dotyczyły z jednej strony duchowego przeżywania chrześcijaństwa nakierowanego chrystocentrycznie i eklezjalnie, a z drugiej strony krzewienia wartości narodowych i społecznych. Katecheza maryjna kształtowała się w różnych formach. Można wskazać w katechizmach i podręcznikach do nauki religii takie jednostki, które wprost i w całości dotyczyły Maryi. Były one najczęściej włączone w sekwencję tematów, z którymi tworzyły całość nauczania katechetycznego. Tematyka maryjna była umieszczana także w pewnych punktach katechezy, np. w zastosowaniu, jeśli temat jednostki na to pozwalał. Katecheza maryjna pojawiała się regularnie w formach okazjonalnych, z racji przypadających świąt, okresów lub miesięcy maryjnych i dlatego miała kontynuację w ramach liturgii, przez co zyskiwała na swoim znaczeniu.

Podsumowanie

Na podstawie dokonanych analiz można twierdzić, że droga maryjna w nauczaniu katechetycznym w warunkach polskich miała charakter uprzywilejowany. Przygotowywała bowiem katechizowanych do podejmowania osobistych decyzji, przeżywania duchowości maryjnej oraz do postawy zawierzenia, dlatego skromne słowa Maryi: „Zróbcie wszystko, cokolwiek wam powie” (J 2,5) powinny być stałym wezwaniem dla polskiej katechezy.

Bibliografia

- XXV lat nauczania religii w polskiej szkole. Między nadzieją a rzeczywistością*, red. M. Zajęc, Lublin 2015.
- Bartnik C., *Matka Boża*, Lublin 2003.
- Benedykt XVI, *Encyklika Deus Caritas est do biskupów, prezbiterów i diakonów, do osób konsekrowanych i wszystkich wiernych świeckich o miłości chrześcijańskiej (25 grudnia 2005)*, Kraków 2006.
- Bielecki S., *Idea historii zbawienia i jej prezentacja w katechizmach ks. bpa E. Materskiego*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 36 (1989), z. 6.
- Bliscy Sercu Jezusa. Podręcznik do religii dla klasy II szkoły podstawowej*, red. W. Kubik, T. Czarnicka, Kraków 2005.
- Bóg z nami cz. I*, red. J. Charytański, W. Kubik, Kraków 1971.
- Bóg z nami cz. II*, red. J. Charytański, W. Kubik, Kraków 1989.
- Bóg z nami cz. III*, red. J. Charytański, W. Kubik, Kraków 1995.
- Bóg z nami cz. IV*, red. J. Charytański, W. Kubik, Kraków 1976.
- Charytański J., Offmański A., *Program katechizacji młodzieżowej*, w: *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*, red. R. Murawski, Warszawa 1989.
- Człowiek wobec problemu wiary cz. III. Materiały katechetyczne*, red. J. Szpet, Poznań 1992.
- Dziekoński S., *Zadania współczesnej katechezy w dokumentach katechetycznych Kościoła w Polsce*, w: *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2003.
- Franciszek, *Jedyną skrajnością dozwoloną wierzącym jest ekstremalna miłość. Homilia podczas Mszy św. odprawionej na stadionie egipskich Wojsk Ochrony Powietrznej 29.04.2017*, „L'Osservatore Romano” 5 (2017).
- Jan Paweł II, *Konstytucja apostolska Fidei depositum ogłoszona z okazji publikacji Katechizmu Kościoła Katolickiego*, „L'Osservatore Romano” 14 (1993), nr 2.
- Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele. Podręcznik do religii dla I klasy liceum i technikum*, red. Z. Marek i in., Kraków 2002.
- Jestem świadkiem Chrystusa w rodzinie. Podręcznik do religii dla III klasy liceum oraz IV klasy technikum*, red. Z. Marek i in., Kraków 2004.
- Jestem świadkiem Chrystusa w świecie. Podręcznik do religii dla II klasy liceum oraz II i III klasy technikum*, red. Z. Marek i in., Kraków 2003.
- Jezusowa wspólnota serc. Podręcznik do religii dla klasy III szkoły podstawowej*, red. W. Kubik, T. Czarnicka, Kraków 2005.
- Kasjaniuk E., Nowacka M., *Katechizacja*, EK, t. VIII, Lublin 2002, kol. 1037.

- Katechizacja w szkole*, red. M. Majewski, Lublin 1992.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994.
- Katechizm Religii Katolickiej, cz. I. W Chrystusie jesteśmy Ludem Bożym*, red. P. Bednarczyk i in., Paryż 1977.
- Katechizm Religii Katolickiej, cz. II. Chrystus żyje wśród nas*, red. P. Bednarczyk i in., Paryż 1977.
- Katechizm Religii Katolickiej, cz. III. Z Chrystusem idziemy przez życie*, red. P. Bednarczyk i in., Paryż 1977.
- Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski – Biuro Programowania Katechezy, pod hasłem „Numery programów i podręczników”, <http://www.katecheza.episkopat.pl/bpk.htm>.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Program nauczania religii*, Kraków 2001.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przed-szkolach i szkołach*, Kraków 2010.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Program nauczania religii*, Kraków 2001.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001.
- Konferencja Episkopatu Polski, Komisja Wychowania Katolickiego, *Podstawa Programowa*. Poznań 1999.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Watykan 1997.
- Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską podpisany w Warszawie 28 lipca 1993*, Dz.U. 1998, nr 51, poz. 318, s. 2045–2055.
- Koska W., *Propozycje metodyczne do materiałów katechetycznych „Wiara i życie chrześcijanina”* część I–III, Poznań 1982.
- Koska W., *Wiara i życie chrześcijanina cz. I. Spotkania z Chrystusem*, Poznań 1983.
- Koska W., *Wiara i życie chrześcijanina cz. III. Człowiek wobec problemu wiary*, Poznań 1984.
- Kulpaczyński S., *Polskie zwyczaje religijne. Wierność dziedzictwu cz. IV*, red. M. Majewski, Kraków 1982.
- List pasterski Biskupów Polskich do rodziców, dzieci i młodzieży katolickiej o nauczaniu prawd wiary świętej 2 września 1961 r.*, w: *Listy Pasterskie Episkopatu 1945–2000*, t. 1, red. P. Libera, A. Rybicki, S. Łącki, Warszawa 2003.
- Łuczak H., *Od religii do wiary*, Warszawa 1990.

- Łuczak H., *Spełnienie obietnicy*, Warszawa 1990.
- Łuczak H., *Świadectwo chrześcijańskie*, Warszawa 1990.
- Łuczak H., *Wierność dziedzictwu*, Warszawa 1990.
- Łuczak H., *Wspólnota zbawienia*, Warszawa 1990.
- Materski E., Hekker N., *Mój katechizm. Czekamy na Zbawiciela cz. II*, Warszawa 1978.
- Materski E., Hekker N., *Mój katechizm. Pan Jezus pośród nas cz. III*, Warszawa 1978.
- Materski E., Hekker N., *Mój katechizm. Przyjdź, Panie Jezu cz. I*, Warszawa 1983.
- Mąkosa P., *Wkład Księdza Profesora Mieczysława Majewskiego w rozwój katechetyki polskiej*, Lublin 2004.
- Mickiewicz A., *Dziady cz. III*, w: tenże, *Dziela, t. 3*, Warszawa 1999.
- Miralles A., *Maryja – odwieczną ikoną działania Kościoła*, w: Jan Paweł II, *Tertio millennio adveniente. Komentarz teologiczno-pastoralny w opracowaniu Rady Prezydium Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, Sandomierz 1995, s. 189–201.
- Młyńska E., *Wniebowzięcie Maryi Panny. Spełnienie obietnicy cz. V*, red. M. Majewski, Kraków 1984.
- Niparko R., *Program katechezy w szkole podstawowej*, w: *Katechizacja w szkole*, Lublin 1992.
- Oddani Jezusowi Chrystusowi. Podręcznik do religii dla V klasy szkoły podstawowej*, red. R. Lis, Lublin 2004.
- Offmański A., *W kierunku katechezy ewangelizacyjnej: polska katecheza młodzieżowa w latach 1945–2000*, Szczecin 2001.
- Panuś T., *Zasada wierności Bogu i człowiekowi i jej realizacja w polskiej katechizacji*, Kraków 2001.
- Program nauki religii rzymsko-katolickiej w gimnazjach państwowych ogólnokształcących z polskim językiem nauczania*. „Biblioteka Oświaty i Wychowania”, Warszawa 1935.
- Program szczegółowy katechizacji*, red. D. Stelmach, L. Szreder, Pelplin 1992.
- Radość spotkania z Jezusem. Podręcznik do nauki religii dla klasy III*, red. R. Lis, Lublin 2002.
- Ramowy program katechizacji. Szkoła podstawowa: klasy I–VIII. Szkoła średnia: klasy I–IV*, Tarnów [b.a.r.w].
- Spotkania z Bogiem w Kościele cz. II*, red. J. Charytański, R. Murawski, A. Spławski, Kraków 1994.
- Spotkania z Bogiem w prawdzie cz. III*, red. J. Charytański, R. Murawski, A. Spławski, Kraków 1995.
- Spotkania z Chrystusem cz. I, Materiały katechetyczne*, red. J. Szpet, Poznań 1992.
- Spotkania z Chrystusem cz. I*, red. J. Charytański, R. Murawski, A. Spławski, Kraków 1994.

- Świadek Chrystusa w Kościele. Podręcznik do nauki religii dla klasy pierwszej szkół ponadgimnazjalnych*, red. J. Szpet, D. Jackowiak, Poznań 2004.
- Świadek Chrystusa w rodzinie. Podręcznik do nauki religii dla klasy trzeciej szkół licealnych*, red. J. Szpet, D. Jackowiak, Poznań 2005.
- Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*, red. R. Murawski, Warszawa 1989.
- Tomasik P., *Królowa Polski. Dom na skale. Podręcznik do nauki religii dla II klasy gimnazjum*, Warszawa 2000.
- Tomasik P., *Lekcje religii katolickiej: wybór między dwiema skrajnościami*. „Katecheta” 7–8 (1999).
- Tomasik P., *Matka Jezusa – Matka Kościoła. Słowo blisko Ciebie. Podręcznik do nauki religii dla I klasy gimnazjum*, Warszawa 1999.
- Tomasik P., *Nauczanie religii w publicznym liceum ogólnokształcącym wobec założeń programowych polskiej szkoły*, Warszawa 1998.
- Tomasik P., *Programy i podręczniki do nauczania religii obowiązujące w roku szkolnym 2002/2003 (stan na 13 V 2002)*, „Katecheta” 46 (2002), nr 6.
- Tomasik P., *Różaniec. Tak niech świeci wasze światło. Podręcznik do nauki religii dla III klasy gimnazjum*, Warszawa 2001.
- Ustawa o systemie oświaty*, Dz.U. 1991, nr 95, poz. 425.
- Uświęceni w Duchu Świętym. Podręcznik do religii dla VI klasy szkoły podstawowej*, red. R. Lis, Lublin 2005.
- W domu i rodzinie Jezusa. Podręcznik do religii dla I klasy szkoły podstawowej*, red. W. Kubik, T. Czarnicka, Kraków 2005.
- W miłości Ojca. Podręcznik do religii dla klasy II gimnazjum*, red. T. Śmiech, Kielce 2005.
- W moim Kościele. Podręcznik do religii dla klasy I gimnazjum*, red. T. Śmiech, Kielce 2005.
- W oczekiwaniu na Jezusa. Podręcznik do nauki religii dla klasy II*, red. R. Lis, Lublin 2002.
- W życiu i w prawdzie. Podręcznik do religii dla klasy III gimnazjum*, red. T. Śmiech, Kielce 2005.
- Wierni Bogu Ojcu. Podręcznik do religii dla IV klasy szkoły podstawowej*, red. R. Lis, Lublin 2003.
- Wróńska H., *Matka Boża, Matka Kościoła*, w: *Wspólnota zbawienia cz. II*, red. M. Majewski, Kraków 1981.
- Zajac M., *Rodzina kościołem domowym*, w: *Świadectwo chrześcijańskie cz. III*, red. M. Majewski, Kraków 1981.
- Zajac M., *Katecheza maryjna w Polsce w latach 1905–2015*, Lublin 2007.
- Zajac M., *Losy katechizacji w okresie polskich przemian ustrojowych po drugiej wojnie światowej*, w: *W trosce i teologię pastoralną i duszpasterstwo*, red. W. Śmigiel, M. Fiałkowski, Lublin 2013.

Zaproszeni przez Boga. Podręcznik do religii dla klasy IV szkoły podstawowej, red. Z. Marek i in., Kraków 2004.

Zaproszeni przez Boga. Podręcznik do religii dla klasy V szkoły podstawowej, red. Z. Marek i in., Kraków 2004.

Zaproszeni przez Boga. Podręcznik do religii dla klasy VI szkoły podstawowej, red. Z. Marek i in., Kraków 2005.

Zaproszeni przez Pana. Podręcznik do nauki religii dla klasy I, red. R. Lis, Lublin 2002.

KATECHEZA MARYJNA W NAUCZANIU RELIGII W SZKOLE

Streszczenie

Historia prowadzenia katechizowanych do Chrystusa poprzez katechezę o Maryi, Matce Bożej ma na ziemiach polskich długą tradycję. Proroctwa słowa Maryi, iż błogosławić Ją będą wszystkie pokolenia, zaczęły spełniać się w trudnych czasach katechizacji w powojennej Polsce. Z analizy dostępnych programów nauczania religii oraz podręczników dla ucznia i poradników metodycznych wynika, że element maryjny był mocno wyeksponowany w polskiej katechezie. Katecheza maryjna w nauczaniu w szkole była strategią wynikająca z przyjętych przez Kościół założeń teologicznych i duszpasterskich oraz z dobrego planowania. W pomocach katechetycznych znalazły się jednostki, które w całości dotyczyły Maryi, lub tematyka maryjna była umieszczana w pewnych punktach katechezy, pojawiając się w formach okazjonalnych, z racji przypadających świąt, okresów liturgicznych, miesięcy maryjnych. Najważniejsze elementy kształtujące polską katechezę maryjną dotyczyły z jednej strony duchowego przeżywania chrześcijaństwa nakierowanego chrystocentrycznie i eklezjalnie, a z drugiej strony krzewienia wartości narodowych i społecznych. Można także potwierdzić, że droga maryjna w nauczaniu katechetycznym stanowiła w warunkach polskich ważny moment, dlatego powinna być kontynuowana.

Słowa kluczowe: katecheza maryjna, szkoła, religia, Kościół katolicki, wiara

MARIAN CATECHESIS IN THE TEACHING OF RELIGION IN SCHOOLS**Summary**

The history of leading the catechised to Christ through catechesis on Mary, the Mother of God, has a long tradition on the Polish lands. The prophetic words of Mary that she would be blessed by all generations began to fulfil in the difficult times of catechisation in the post-war Poland. The analysis of available religious education curricula as well as student textbooks and methodological guides shows that the Marian element was heavily exposed in the Polish catechesis. The Marian catechesis in teaching at school was the strategy stemming from the theological and pastoral assumptions adopted by the Church and the good planning. The catechetical aids included the units all of which related to Mary or the Marian themes were placed in certain points of the catechesis, or appeared in occasional forms because of falling holidays, liturgical seasons or Marian months. The most important elements shaping the Polish Marian catechesis concerned on the one hand the spiritual experience of Christocentric- and ecclesial-oriented Christianity, and on the other one the promotion of national and social values. It is also possible to confirm that the Marian path in catechetical instruction was a privileged moment under the Polish conditions and therefore should be continued.

Keywords: Marian catechesis, school, religious education, Catholic Church, faith

Translated by Marian Zajac